

Просвітницька діяльність чеських громадських організацій та часописів в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)

У статті на основі джерельного та монографічного матеріалу проаналізовано просвітницьку діяльність чеських громадських спілок, їхніх пресових органів. Визначено освітньо-культурний характер більшості чеських громадських об'єднань наприкінці XIX ст. та наголошено на активізації й зміні в напрямках і характері просвітницького руху в міжвоєнний період.

Ключові слова: чехи, просвітницький рух, громадські спілки, Україна.

Постановка наукової проблеми та її значення. Друга половина XIX ст. відзначилася потужним колонізаційним пересуванням іноземців на терени Південно-Західного краю Російської імперії, зокрема чехів і німців, хоча окремі сім'ї та особи оселялися в регіоні й у попередні століття. Оселення чехів в Україні в другій половині XIX ст., його причини, особливості українською та чеською історіографією висвітлюється досить широко. Просвітницька діяльність серед чеського населення українських земель не отримала окремого дослідження, не з'ясованими залишаються й питання зв'язків української «Просвіти» і чеських громадських спілок.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед дослідників загальних проблем історії національних меншин України, котрі фрагментарно розглядають зазначену тему, потрібно згадати В. Надольську, яка вивчає проблеми національних меншин у XIX – поч. XX ст. [13], М. Бармака, котрий зосереджувався на еміграційних процесах другої половини XIX ст. – початку XX ст. й аналізував особливості чеської імміграції на Волині [1]. Польська дослідниця міжвоєнної доби З. Ціхоцька в 1925 р. опублікувала працю стосовно чеської общини Волині [22]. Чеський дослідник Ярослав Вацулік видав у Чехії трьохтомник «Історія волинських чехів», у якому на основі спогадів реемігрантів із Волині подає широкий опис історії еміграції, розселення, життєдіяльності чехів на Волині, принагідно торкаючись у Т.2 діяльності громадської організації «Чеська Матица Шкільна» [25]. У 2013 р. у Києві опубліковано «Історію чехів в Україні», яка подає численні матеріали з історії українських чехів [9].

Мета дослідження – визначення основних напрямів та особливостей просвітницького руху серед чеського населення України наприкінці XIX – на початку XX ст., його зв'язків з українською «Просвітою» й просвітянським рухом.

На землі Волині чеські колоністи почали масово оселятися після затвердження Олександром II постанови Комітету міністрів «О водворенні чехов на Волині» [14]. За постановою за умови прийняття російського підданства колоністам надавали пільги в придбанні землі, щодо свободи віросповідання, звільнення від оподаткування та несення військової служби, самоврядування.

Чехи-колоністи облаштовували свої поселення протягом кількох років і поряд із вирішенням нагальних господарських справ (купівля землі, зведення будинків і т. ін.) відкривали школи, також турбувалися про культурний розвій своєї громади. Водночас важливою справою чехи вважали й зведення громадської споруди – народного дому, школи – розуміючи, що вони стануть осередками навчання дітей рідної мови, місцем зібрання громади колоністів, де б вони могли вирішувати головні справи облаштування поселень, господарського та громадського життя, відпочивати тощо. Свідчення цього – затверджені топографічні схеми чеських поселень, опубліковані в часописі чеських реемігрантів «Верна страж» (1949–1950 рр.) [26]. Саме ці громадські споруди й ставали осередками культурного, освітнього життя колоністів, просвітницькими осередками.

Освіту, навчання в школах дітей чехи вважали обов'язковим елементом життя колонії. Постановою про пільги при оселенні чехам був наданий дозвіл на відкриття шкіл, у яких, за їхнім бажанням, діти могли навчатися російською мовою разом із дітьми селян-українців [10]. Протягом десяти років після оселення в колоніях Острозького, Дубинського, Ровенського, Луцького й Володимирського повітів відкрито 18 чеських шкіл, у яких навчалася 753 дитини [20, арк. 220]. У школах працювали освічені вчителі-чехи, яких утримували громади колоністів і які прибували в Росію разом із чехами-землеробами. Так, із перших років оселення школа стала для чеських іммігрантів осередком збереження рідної мови й

національної культури. Окрім того, освіта була доброю основою для подальшої успішної господарської діяльності, якій чехи віддавали перевагу.

Із часом вирішено питання й про заклади середньої освіти. У 1870 р. у колонії Мирогоща було відкрите перше чеське училище у Волинській губернії, із 1874 р. – двокласне училище в с. Глинську Рівненського повіту, однокласні училища – у Гульчі, Підцуркові, Підгайцях, Молодові, Купичеві [13, с. 32; 25, с. 121–122]. Школи навчали не лише дітей, але й дорослих. При школах відкривали курси для дорослих. Дослідниця В. Надольська наводить приклади започаткування освіти для дорослих в с. Мирогощі в 1873 р., де діяли вечірні класи, у Підцуркові навчалося 90 осіб, у Глинську – 100 осіб [13, с. 33]. І хоча з 1887 р. усі чеські школи перейшли в підпорядкування міністерства освіти, національні ознаки школи не втрачали й продовжували залишатись осередками освіти для колоністів [15]. Поряд із тим у чеських поселеннях почали активніше діяти народні доми, бібліотеки, громадські організації, спортивні осередки, з'явилися часописи.

У народних домах і при школах чехи відкривали бібліотеки, зали-читальні, де могли познайомитись із подіями в Чехії, останніми публікаціями господарського характеру, дізнатися про життя чехів України. Такі публікації з'явилися і на шпальтах чеських часописів, що також надходили в колонії.

Київська губернія та Київ, на відміну від Волині, не зазнавали масового напливу чеських емігрантів, хоча в самому місті, за даними 1874 р., жило 150 чехів [9, с. 373]. У 80-х рр. XIX ст. посилюється міграція до Києва чеських ремісників, техніків, інженерів, що пов'язано зі значним розвитком промислового виробництва й нестачею технічних кадрів для його обслуговування. Станом на 1897 р. в губернії нараховувалося вже 3294 особи чеського походження [12, с. 330–336], а на початку XX ст. в Києві проживало 5 тис. чехів, із яких 400 осіб були власниками підприємств та торговельних закладів [12, с. 373], станом на 1914 р. – 8 тис. [16, с. 75].

На початку XX ст. Київ стає важливим осередком економічного й культурно-громадського життя чеської общини. Якщо наприкінці XIX ст. київські чехи не мали жодної громадської організації, то з 1900-х рр. вони масово з'являються, об'єднавши чехів і надавши основу для реалізації їхніх національних, культурно-освітніх та господарських інтересів. У перших роках XX ст. виникають сокольські організації, а в 1907 р. вони ініціюють розробку статуту й організацію Чеського благодійного й освітнього товариства імені Яна Амоса Коменського [2, арк. 15; 16, с. 77], яке офіційно розпочало свою діяльність у вересні 1907 р. Статут товариства передбачав, окрім благодійної діяльності, опіку освітою дітей, заснування шкіл й інших навчальних закладів, музеїв, виставок, читалень, бібліотек, організацію масових публічних заходів просвітницького характеру: вистав, лекцій, музичних вечорів, екскурсій тощо.

Головою товариства обрано підприємця Їдржіха Їдржішека, члена Київської міської думи, дійсного члена товариства швидкої допомоги, купця другої гільдії. Він був одним із найбагатших чехів Києва, володів великою фабрикою музичних інструментів, що мала відділення в Тулі та Баку. Пізніше у своїй крамниці на Хрещатику № 41 він обладнав студію звукозапису, яка записувала популярних київських співаків, декламаторів, музикантів [9, с. 389–390]. Послугами студії скористався в 1909 р. видатний український композитор Микола Лисенко, який акомпанував 19-річній співачці Олені Петляш. Так записано 11 грамплатівок, шість із них зараз зберігаються в музеї композитора [9, с. 390]. У 1911 р. Їдржіх Їдржішек відкрив єдину в Росії фабрику з виробництва грамофонів та платівок «Екстрафон», де працювали переважно чеські техніки та робітники й випускалася найпопулярніша продукція в країні [9, с. 392]. Отже, голова товариства Я. Коменського виступав популяризатором і прихильником українського та чеського музичного мистецтва.

Товариство Я. Коменського організувало й забезпечило відкриття чеської школи в Києві, надавало їй усіляку підтримку коштами, літературою, що допомогло перетворити школу в авторитетний навчальний заклад, де навчалися не лише чеські діти, а й українські. Товариство займалося пропагандою чеської мови та культури серед сільського чеського населення, його активісти виїжджали з пересувною чеськомовною бібліотекою в колонії Волині та півдня України, а з 1913 р. в Києві працювала чеська бібліотека. Члени товариства готували й проводили публічні лекції з історії Чехії, літературні вечори, диспути. Саме завдяки товариству Я. Коменського в 1916 р. вдалося відкрити в Києві чеський театр, що відомий як «театр на Стромовці». Театральний репертуар представляли насамперед чеські твори, а також і власні театральні постановки за мотивами чеського фольклору [16, с. 76].

Серед важливих напрямів просвітницької діяльності товариства – заснування та підтримка чеських часописів «Руський чех» (1906–1908 рр., м. Київ), «Чехослован» (1911–1914 рр., 1916–1918 рр. м. Київ), «Чехословак» (1915–1917 рр., м. Київ; 1917–1918 рр., м. Москва), ін. Перше число «Руського чеха» опубліковано 17 жовтня 1906 р. Засновник і видавець часопису – поміщик, власник готелю «Прага»

Вацлав Вондрак, який народився в с. Семидуби на Волині. Співробітниками Вондрака були Ян Волф, засновник першої пересувної бібліотеки на Волині, Ф. Велеховські, Ф. Колачік, А. Поспішил, Ф. Коваржік [25, с. 64; 9, с. 209–210, 488–489]. Саме на шпальтах «Руського чеха» друкувалися матеріали з історії та тогочасної ситуації в Чехії; статті з життя чехів в українських землях; реклама чеських підприємств та їхньої продукції; повідомлення про діяльність товариства Я. Коменського тощо. За сприяння редакції в 1908 р. в Києві опубліковано книгу «Історія чеського переселення на Русь» Владіміра Оліча (*Dějiny českého vystěholectví na Rus* Kyjev. – 1908. – 47 s.) – перший огляд еміграції чехів у Росію. Як додаток до часопису видавали також «Слов'янський посередник» (1907 р.), публікації якого мали економічне спрямування [9, с. 488].

У 1910 р. у Києві журналіст, уродженець с. Глинськ на Волині В'єнцеслав Швіговський (1875–1957 рр.) заснував видавниче товариство «Чехослован» та за фінансового сприяння чеських фабрикантів Вацлав Кліха та Індржіха Індржішека видавав із 1911 р. часопис «Чехослован». У редакції працював письменник Франтішек Ладіслав Говорка та інші представники чеської імміграції. У 1915 р. редакція переміщається до Москви, а в Києві видається газета «Чехословак» за редакцією В. Швіговського, пізніше – Отакара Валдманна [9, с. 490–491].

Обидві газети та видавництво В. Швіговського стали своєрідним об'єднаним центром чеської общини, сприяли зв'язкам українських чехів між собою та з батьківщиною. Часописи займалися просвітницькою діяльністю: друкували твори чеських письменників, уміщали замітки історичного змісту, розповідали про життя чехів в Україні та Росії. Важливою частиною діяльності видавництва стала агітаційна робота з організації Союзу Чехословацьких товариств на Русі (СЧСТ) (1915 р.) і «Чеської дружини» в складі російської армії, коли з 1916 р. «Чехослован» відновлює свою роботу в Києві й стає друкованим органом СЧСТ на Русі. Свідченнями популярності видань може слугувати широка географія передплати – від Києва до с. Богемка Херсонської губернії, Луцька, Одеси та Лодзі. Видавництво друкувало художню й навчальну літературу чеською та російською мовами, пісенники й листівки для військовополонених, книжкову серію «Бібліотечка Чехослована» (автори – Святоплук Чех, Ярослав Гашек, Фердинанд Пісецький) тощо [8, с. 491–493].

Під час революції та визвольних змагань в Україні напрями діяльності чеських товариств і характер публікацій чеських часописів змінюються. В умовах загострення політичної та військової ситуації їхня просвітницька діяльність звужується, натомість посилюється політична складова, що, зокрема, пов'язано з чехословацьким корпусом. Після встановлення влади більшовиків в Україні та виходу чехословацького легіону в 1918 р. припиняють свою діяльність СЧСТ на Русі й інші чеські громадські об'єднання, закриваються чеські підприємства, зокрема видавництво В. Швіговського та інші періодичні видання; значна частина представників чеської общини емігрує. Проте чеські легіони до 1920 р. протягом свого виходу до Владивостока друкували велику кількість видань (близько 17), які були засобом єднання чеських легіонерів [8, с. 496–497].

Після 1921 р. частина Волинської губернії, де мешкала більшість волинських чехів, відійшла до Польщі. У новоутвореному Волинському воєводстві станом на 1921 р. проживало 25 405 чехів, що становило 1,8 % усього населення краю [23, с. 26]. У Радянській Україні в той самий час проживало 15 905 чехів, що складало 0,1 % населення України [18, с. 22–24]. За другим загальним переписом населення Польщі мешканців чеської національності у Волинському воєводстві було зафіксовано 30 977 осіб [21, с. 22]. Чеське населення концентрувалося переважно в центральних і південно-східних повітах воєводства – Луцькому, Володимир-Волинському, Дубинському, Рівненському, Здолбунівському, у містах Луцьку, Рівному, Здолбуніві. Незначна кількість чехів проживала на теренах Ковельського, Горохівського й ін. повітів Волині. Просвітницький рух у чеських поселеннях набуває надзвичайної активності та різновекторності.

Найбільшій різноманітності в цій частині України набуває культурно-освітній напрям: організація гімнастичних товариств й участь у міжнародних спортивних змаганнях, заснування та утримання шкіл і бібліотек, аматорських театрів, хорів, духових оркестрів, часописів.

Просвітницька діяльність зосереджувалася в школах. Чеське шкільництво на Волині являло собою два типи освітніх закладів – державні та приватні. За архівними даними, у воєводстві протягом 20-х рр. функціонували як державні лише початкові школи з чеською мовою навчання, станом на 1921 р. таких шкіл нараховувалося лише 17 [3, арк. 2]. Найбільша кількість державних початкових чеських шкіл у середині 20-х рр. була в місті Луцьку та Луцькому повіті, де проживав на цей час 5271 чех, зокрема в селах Баківці, Боратин Чеський, Нове Теремно, Старе Теремно, Шклінь, Озеряни Чеські, Княгинінок, Струмівка, Копче та ін. [4, арк. 36–36 зв.]. У менш численних колоніях або в тих селах, де чехи проживали разом з українським населенням, у початкових школах чеську мову викладали як предмет

(с. Губин, Будки Губинські, Мстишин й ін.) [4, арк. 33–33зв.]. Більшість учителів у початкових чеських школах – чеського походження, нерідко отримували освіту в Чехії, однак були й поляки та українці, як, наприклад, у колоніях Баковці, Нове Теремно й Струмівка Луцького повіту [4, арк.43].

Поряд із державною початковою школою в чеських поселеннях функціонувала й приватна школа. Тому традиції заснування та підтримки громадських шкіл серед чеського населення продовжувалися і в міжвоєнні. В умовах посилення національного тиску, асиміляційної політики польських урядів та запровадження утравістичної освіти (закон 1924 р.) прагнення чеської громади зберегти свою культуру й мову виявилось, передусім, в організації широкої, розгалуженої сітки приватних початкових і середніх шкіл із чеською мовою навчання, що утворювалися громадською організацією «Чеська Матіца Шкільна» (ЧМШ). ЧМШ утворено в грудні 1923 р. Установчі збори відбулися в Луцьку, у них узяли участь 192 представники чеських поселень Волині [5, арк. 80]. У статуті, затвердженому й зареєстрованому 4 жовтня 1923 р., зазначалося, що товариство «...має на меті підтримку освіти серед чеського населення у Волинському воєводстві. Стоїть поза усякими організаціями. Єдиним його завданням є розвій чеського шкільництва і освіти з виключенням усякої політичної діяльності» [5, арк. 81].

Напрямами освітньої діяльності ЧМШ були заснування й утримання навчальних закладів; освітніх курсів для дорослих; видання підручників чеською мовою; організація бібліотек та громадських читалень тощо. Станом на 1929 р. ЧМШ утримувала 11 шкіл, зокрема в Дубинському повіті – чотири, Рівненському – дві, Луцькому – три, Здолбунівському – три [5, арк. 80]. Організація оплачувала роботу вчителів і забезпечувала школу всім необхідним, купувала підручники для дітей із малозабезпечених сімей, організувала обіди для учнів, а також, за необхідності, купувала будинки для шкіл. Так, з ініціативи керівника осередку ЧМШ у колонії Бачанівка Дубинського повіту Антоніна Бочека побудована школа [5, арк. 82 зв.]. Принагідно зауважимо, що з подібною метою утворювалися товариства, які фінансували й організували зведення школи, наприклад у колонії Язірки Здолбунівського повіту [6; 7].

Важливою подією в історії чеського шкільництва було заснування чеської школи в Луцьку, навчання в якій почалося в січні 1929 р. У перший рік роботи в ній навчалося 15 учнів 1–3 класів, а кожного наступного навчального року кількість учнів і класів зростала. У 1934 р. на подарованій Вацлавом Земаном, власником пивоварні в Луцьку, ділянці землі побудували нове приміщення школи, у якому, окрім школи, були бібліотека й осередок ЧМШ [24, с. 2]. Так, у 1933 р. в школі функціонувало вже шість класів, а з 1934 р. Луцька чеська школа давала повну семирічну освіту. У цей час у ній навчалося 132 учні. Цікаво зазначити, що в старших класах (5–7) чеської школи навчалося більше учнів, ніж у початкових. Так, у 1934/1935 н. р. в 1–3 класах навчалося 44 учні, а в 4–7 – удвічі більше, 89. Вірогідно чеські колоністи переводили до цієї школи дітей, які отримали початкову освіту у двомовній державній школі. Така тенденція зберігалася й до останнього навчального року в чеській школі – 1938/1939 рр., коли Луцьку чеську школу закінчила найбільша кількість випускників – 134 [27, с. 8].

Луцька школа стала для чеської общини центром громадського та культурного життя. Окрім ЧМШ, на теренах Волині діяли 25 спілок «Сокола», 84 хоріві капели, 47 театральних аматорських гуртки, 27 бібліотек [25, с. 41]. Чеські поселенці були активними пропагандистами фізкультурних занять та учасниками «сокольських» гуртків. Перша спілка на Волині утворилася в с. Квасилів Рівненського повіту у 1911 р., у 1922 р. відновила свою діяльність на чолі з учителем Антоніном Перним. «Сокольські» спілки утворені в Здолбунові, Вовковиях, Мирогощі, Страклові, Дубні, Рівному, Семидубах, Молодаві, Молодаві II, Глинську, Гульчі, ін. Волинські спілки увійшли до складу Чехословацької «сокольської» асоціації (ЧСА), яка надавала допомогу інвентарем, тренерськими кадрами й були найчисельнішою ланкою закордонних спілок ЧСА. У загальних щорічних зборах ЧСА в 1938 р. волинські чехи представили команду в кількості 600 осіб [25, с. 41–42].

У міжвоєнний період відновилися й створювалися нова мережа бібліотек, які стали основою просвітницької роботи. Найбільші громадські бібліотеки діяли в селах Боратині, Квасилові, Мощаниці, Новокрасіві, Новому Рачині, Теремному, Вовковиях, Мирогощі, Глинську, Луцьку. Значну допомогу в цьому надавали уряд Чехословаччини та Об'єднання закордонних чехів, що діяло при міністерстві закордонних справ. Наприклад, бібліотека в с. Вовковиях із часу відновлення в 1923 р. мала у фонді лише 327 книг, за допомогою чехословацького міністерства освіти та народної просвіти в 1939 р. їх кількість у бібліотеці збільшилася до 1676, із них чеською мовою – 1127. У 1938 р. бібліотека нараховувала 1139 читачів, із них чоловіків – 731, жінок – 408 осіб [11, с. 4]. Чеська Матіца організувала шкільні бібліотеки, а також пересувні бібліотеки (усього – 34) [25, с. 42]. Чехи передплачували часописи, ілюстровані журнали, пресу господарського характеру, цікавилися радіопередачами, купували багато грамплатівок, зокрема й фірми Індржіха Індржішека «Екстрафон».

Великою популярністю в чеських поселеннях користувалися аматорські театральні гуртки, наприклад у Малині, Страклові, Квасилові, Мирогоші, Дорогостаях, Грушвиці, Мартинівці, Нивах Губинських, Губині, Дібровці, містах Луцьку та Рівному. Репертуар складався з популярних чеських, польських й українських творів, а кошти, отримані від реалізації квитків, використовували для придбання чи пошиття костюмів, поповнення бібліотечного фонду тощо.

Одним з учасників такого драматичного гуртка був волинський чех Владімір Лібовіцький, який народився в 1906 р. в с. Новини Чеські Дубинського повіту. Батько В. Лібовіцького заснував у селі бібліотеку, мати-чешка добре знала українську мову та народні пісні, а син став артистом балету, закінчивши відому в Польщі балетну школу українського танцівника Василя Авраменка в Рівному. У другій половині 20-х рр. Лібовіцький бере активну участь у діяльності Просвіти: облаштував хату-читальню, здійснив постановку трьох українських вистав, за що й потрапив до списку «неблагонадійних». Вийшовши до Чехословаччини, він набував акторської майстерності та виступав у театрі, зокрема в Ужгороді, як танцівник, балетмейстер, актор [17, с. 50–54].

Важливу роль у громадському житті Волині міжвоєнного періоду відігравали чеські часописи. Як і в попередні роки, часописи групували навколо себе общину, переконливо демонструючи її зусилля зберегти рідну мову, культуру. Першим на Волині чеським часописом був «Глас Волині» (с. Квасилів, 1926–1936 рр.), перше його число вийшло в Квасилові, незмінним редактором був учитель Антонін Перний. Часопис мав постійні рубрики: «Хроніка», «Торговельні справи», «Господарський кореспондент», куточок ЧМШ, «Листи» тощо. Огляд номерів газети переконливо свідчить про значне зацікавлення чехів господарськими справами, дві останні сторінки часопису традиційно відводили рекламі чеських і волинських підприємств, містилися повідомлення про торги та ярмарки, ціни на хміль і про хмелеярмарки в Жатці, оголошення про різні курси господарів тощо. «Глас Волині» також виступав як організатор культурно-освітнього життя чехів, розповідаючи про останні новини чеських колоній.

Із 1936 р. вже в Луцьку опубліковано перший номер газети «Краянські листи», яку редагував Йозеф Фойткік. Рубрики газети нагадували «Глас Волині», водночас розширення зазнає тематика статей, дещо зміщуються акценти: значну увагу приділено роботі ЧМШ; теми стосувалися не лише «волинських» питань, а мали загальнодержавний характер; аналізувалися проблеми становища не лише чеської меншини, але й інших етнічних груп; активно порушувалися й політичні питання, розглядалися відносини стосунків між Польщею та Чехословаччиною тощо. Зазнало змін і технічне виконання газети: запроваджено новий шрифт; літературний додаток друкували так, щоб його можна було зшити в книжечку; з'являються фотографічні матеріали. Отже, часопис набував загальнодержавного значення [19, с. 25–29].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі розгляду означеної теми можемо стверджувати, що громадські чеські організації та чеська преса були головними рушіями просвітницької діяльності серед чеського населення України наприкінці XIX – у першій половині XX ст., результатом чого стали високий рівень писемності чехів, знання рідної мови, усвідомлення національної ідентичності, збереження традицій і культури чеського народу. При тому активна культурно-освітня діяльність громадських спілок наприкінці XIX ст. у міжвоєнний період доповнилась їх активністю в політичній сфері. Чехи активно співпрацювали з українцями, а окремі з них були активістами «Просвіти».

Джерела та література

1. Бармак М. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796–1914 рр.) / М. Бармак. – Тернопіль : [б. в.], 1999. – 208 с.
2. Держархів м. Києва, ф. 292, оп. 1, спр. 525.
3. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської області), ф. 36, оп. 1, спр. 171.
4. Там само, оп. 10, спр. 3.
5. Держархів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської області), ф. 30, оп. 20, спр. 930.
6. Держархів Волинської області, ф. 454, оп. 2, спр. 580, 578.
7. Держархів Рівненської області, ф. 156, оп. 2, спр. 203.
8. Дрбал А. Чеські періодичні видання в Україні / А. Дрбал // Історія чехів в Україні. – К. : НАУ, 2013. – 600 с. – С. 484–519.
9. Dějny Čechů na Ukrajině. Історія чехів в Україні. – К. : НАУ, 2013. – 600 с.
10. Києвлянин. – 1870. – 3 октябрю.
11. Krajnské listy. – 1939. – Угор. – № 4. – С. 4.
12. Личков А. Юго-Западный край по данным переписи 1897 г. / А. Личков // Киевская старина. – 1905. – Июль – август. – С. 330–336.
13. Надольська В. В. Чеські навчальні заклади Волинської губернії у другій половині XIX ст. / В. Надольська // Чехи на Волині: історія і сучасність. – Житомир ; Малин : Волинь, 2000. – С. 30–34.

14. О водворении чехов на Волини // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 2-е. – Т. 36. – Отдел 2. – СПб., 1863.
15. Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 3-е. – Т. 8. – СПб., 1890.
16. Сидорчук О. Діяльність чеського благодійного й освітнього товариства ім. Я. А. Коменського в Україні / О. Сидорчук // Чехи на Волині: історія і сучасність. Науковий збірник «Велика Волинь». – Т. 24. – Житомир ; Малин : Волинь, 2001. – 119 с. – С. 75–78.
17. Тимошук І. Чеський митець із Дубинського повіту / І. Тимошук // Чехи на теренах Волині: матеріали Міжнар. іст.-краєзнавч. конф. 24 лют. 2016 р. – Рівне : Дятлик М., 2016. – 108 с. – С. 50–54.
18. Україна, 1929. Статистичний щорічник. – Х. : ЦСУ УРСР, 1929. – 29 с.
19. Шульга С. Громадське життя чехів на Волині у чеських часописах / С. Шульга // Чехи на Волині: історія і сучасність : наук. зб. «Велика Волинь». – Т. 24. – Житомир ; Малин : Волинь, 2001. – 119 с. – С. 25–29.
20. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 707, оп. 225, спр. 49.
21. Drugi Powszechny Shis Ludnosci s dniu 9.12.1931 r. // Wojewodztwo Wolynskie – W., 1938. – 329 s.
22. Cichocka Z. Kolonje Czeskie na Walyniu. – Warszawa, 1925. – 202 s.
23. Rocznik Statystyki Rzeczpospolitej Polskiej. – Warszawa, 1927.
24. Hlas Volyně. – 1934. – 11 rijna.
25. Jroslav Vaculík. Dějny Volyňských Čechů. – Т. 1 (1868–1914). – Praha, 1997. – 211 s.
26. Jroslav Vaculík. Dějny Volyňských Čechů. – Т. 2 (1914–1945). – Praha, 1998. – 191 s.
27. Věrná stráž (1949–1950 pp.).
28. Десять років чеської школі. – Луцьк, 1939. – 29 с.

Шульга Светлана. Просветительская деятельность чешских общественных организаций и газет (конец XIX – начало XX вв.). В статье исследуется просветительская деятельность чешских общественных организаций и газет чешской диаспоры в Украине в конце XIX – начале XX в., проанализированы направления их деятельности, основное из них – культурно-образовательная работа. Просвещением занимались чешские прессовые органы, которые образовали общество им. Я. А. Коменского в Киеве и в межвоенный период – Чешская матица школьная в Луцке. Проанализированные редакционные статьи свидетельствуют о том, что газеты выполняли просветительскую работу, они были центром единения чешской общины в условиях иноэтнического населения. Чешская община поддерживала дружеские отношения с местным украинским населением, отдельные ее представители участвовали в работе «Провиты».

Ключевые слова: чехи, волинские чехи, чешские общественные организации, «Чешская матица школьная», Общество им. Яна Амоса Коменского, Волинь.

Shulha Svitlana. Public Awareness Campaign of Czech NGOs and Newspapers (Late XIX – Early XX Centuries). The article investigates the Czech Diaspora public awareness campaign of NGOs and newspapers in Ukraine in the late 19th and early 20th centuries. The principal directions of their activities, the main of which are culture and education, have been analyzed. The Czech press agencies involved in education, formed the Society named after John Amos Comenius in Kyiv and in the interwar period – Czech Matica School in Lutsk. The analyzed editorials suggest that the newspapers carried out a public awareness campaign and were the center for Czech community activities under conditions of other ethnic groups. The Czech community maintained friendly relations with the local Ukrainian population, some of its representatives attended Prosvita society.

Key words: Czechs, Volyn Czechs, Czech NGOs (public organizations), Czech Matica School, the Society named after John Amos Comenius, Volyn.

УДК: 94(477.82):32

**Віталій Стрільчук,
Тетяна Стрільчук**

Просвітницька діяльність родини Косачів

У статті проаналізовано просвітницьку діяльність родини Косачів на прикладі творчих здобутків, меценатства, активної громадської позиції, просвітницької діяльності Олени Пчілки, Михайла Драгоманова, Лесі Українки та Климентія Квітки. Інтелектуально-мистецькі надбання цієї родини стали прикладом й об'єктом зацікавлення для багатьох науковців, дослідників, пересічних громадян.

Ключові слова: родина Косачів, просвітництво, Леся Українка, Михайло Драгоманов, література, громадська діяльність.

© Стрільчук В., Стрільчук Т., 2016